

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
ISTORIJOS KATEDRA
MIGRACIJOS POLITIKOS IR LIETUVIŲ DIASPOROS ISTORIJA

Aušra Alšauskaitė

Diskusija dėl liberalizmo po V. Ramono *Kryžiai*

Referatas

Vadovas: prof. habil. dr. Egidijus Aleksandravičius

Kaunas, 2010

Turinys

Įvadas.....	3
J. Griniaus ir A. J. Greimo diskusija dėl pasaulėžiūros.....	4-6
<i>Maskva arba Roma</i> : A. Maceinos, J. Kaupo, V. Trumpos diskusija dėl liberalizmo koncepcijos.....	7-12
Išvados.....	13
Literatūros ir šaltinių sąrašas.....	14

Ivadas

Vinco Ramono romanas *Kryžiai*, Vokietijoje buvo išleistas 1947 m. Pirmiausia *Kryžiai* yra tragiškojo Lietuvos laikotarpio buities romanas, kuriame vaizduojama pirmoji vokiečių okupacija. Čia sprendžiami idėjiniai klausimai, tačiau žmogiškieji konfliktai, stovintys šalia visuomeninių įvykių tėkmės, romane vaidina didesnę vaidmenį. Istorinio veiksmo fone autorius atskleidžia daugybę kaimo buities būdingų momentų, psichologiškai tikrų charakterių, sveikos kaimiečių išminties ir nuovokos vertinant naujuosius gyvenimo reiškinius. V. Ramonas tam tikrais atvejais romane išryškina krikščioniškosios ideologijos ir liberaliojo materializmo susidūrimą. Būtent šiame kūrinyje išžiūrėta idėja: komunizmą pagimdė materialistinis liberalumas, išėivijos lietuvių visuomenėje sukėlė nemažai triukšmo. Periodinėje spaudoje kilusi diskusija, į kurią įsitraukė Algirdas J. Greimas, Jonas Grinius, Julius Kaupas, Antanas Maceina, Vincas Trumpa, truko ne vienerius metus. Daugiausia straipsnių pasirodė laikraštyje *Mintis*, keletas straipsnių ir *Mūsų kelias*, nemažai buvo išspausdinat ir kultūros žurnale *Aidai*. Diskusija dėl liberalizmo taip išsisiūbavo bei išsiplėtė, kad galiausiai pats romanas liko nuošaly. Todėl darbe bus orientuojamasi į diskusiją, kilusią XX a. penktajame dešimtmetyje, iškart po V. Ramono *Kryžių* pasirodymo. Tokias nuostatas lemia tai, kad kaip jau minėjome, vėlesniu laikotarpiu vykusio diskusija nebuvo susijusi su pačiu romanu, labiau priminė *katalikų* bei *liberalų* ginčą dėl savųjų idealų. Kita vertus, pati diskusija dėl liberalizmo nebuvo naujas reiškinys išėivijoje, o V. Ramono romanas greičiau buvo priežastis, *atkasusi karo kirvį* tarp vadinamųjų tradicionalistų bei liberaliosios ideologijos šalininkų.

Istoriografija. Trumpai apie šią diskusiją yra rašiusi Dalia Kuiziniene studijoje *Lietuvių literatūrinis gyvenimas Vakarų Europoje 1945 – 1950 metais*¹ ir Vlado Kulboko straipsnyje V. Ramono *Kryžių* ginčas.² Autoriai tik trumpai pristato pagrindines po romano *Kryžiai* vykusios diskusijos dalyvių mintis, kritikų vertinimus. Pati tema plačiai nėra išanalizuota, taip ogi nėra ir diskusijos vertinimų, tik trumpi komentarai. Minėtinas ir Dariaus Kamičaičio referatas *Lietuvių „katalikų“ ir „liberalų“ ideologiniai skirtumai egzilyje*³, kuriame tik užsiminta apie ideologinius skirtumus tarp liberalų ir katalikų, kurie virto aršia diskusija po *Kryžių* pasirodymo. Tačiau ir šią poziciją būtų sunku vertinti, kadangi diskusija plačiau neišplėtota.

Kadangi R. Ramono *Kryžius* pristatėme kaip pagrindinį diskusijos objektą, todėl pagrindinis **darbo tikslas** yra aptarti dėl liberalizmo sampratos kilusią diskusiją, kuriai pradžia davė V. Ramono *Kryžių* pasirodymas. Šiam tikslui įgyvendinti yra keliami šie **uždaviniai**:

- Atskleisti pagrindinę problemą, kurią išryškino V. Ramono romanas *Kryžiai*.

¹ A. Kuiziniene, *Lietuvių literatūrinis gyvenimas Vakarų Europoje 1945 – 1950 metais*, p. 48 – 50.

² V. Kulbokas, *Lietuvių literatūra svetur 1945 – 1967* (knygos sudarytojas K. Bradūnas), p. 425 – 427.

³ D. Kamičaitis, *Lietuvių „katalikų“ ir „liberalų“ ideologiniai skirtumai egzilyje*, p. 6, <<http://www.iseivijosinstitutas.lt/get.php?f.637>>, žiūrėta [2010 04 30].

- Pristatyti į diskusiją dėl liberalizmo sampratos įsitraukusių dalyvių pozicijas.

J. Griniaus ir A. J. Greimo diskusija dėl pasaulėžiūros

1947 m. pasirodęs romanas *Kryžiai*, nepaisant skirtingų nuomonių bei kai kurių literatūrinių trūkumų, kritikų buvo įvertintas palankiai. Vertinant romane iškeltas problemas buvo nutarta, kad V. Ramono veikalas yra gana stiprus bei vienas geriausių tremtinių romanų.⁴ Tačiau nuo literatūrinių vertinimų diskusija greitai persirito į pasaulėžiūrinę.⁵ Pirmiausia *Aiduose* buvo išspausdintas J. Griniaus straipsnis, kuris *Kryžius* įvertino kaip idėjinės problematikos romaną su ryškiu visuomeniniu fonu. Anot straipsnio autoriaus, romane susiduriama su pagrindiniais religiniais – pasaulėžiūriniais ir socialiniais klausimais, dėl kurių romano veikėjai turi įvairių minčių bei abejonių. Pasak J. Griniaus, dėl tokio pasirinkto metodo V. Ramonas buvo priverstas nemažai reikšmingų dalykų pašalinti iš veikėjų vidinio gyvenimo.⁶

Straipsnio autorius pristatydamas pagrindinį romano herojų Kreivėną – stambų Suvalkijos ūkininką, netikintį į Dievą, kovojantį su kunigais kaip žmonių mulkintojais bei tikintį, kad žmonijos pažanga ateina per mokslą įvardijo jį kaip ryškiausią bei visapusiškiausią *Kryžių* veikėją. Kuomet Lietuvą okupavus Sovietų Sąjungai Kreivėnas buvo nužudytas kaip tariamas išdavikas, J. Grinius prieina prie išvadų, kad nuo jo nusigrėžė teorinis bei praktinis materializmas, kuriuo jis taip tikėjo: „materialistinės teorijos, vaizduodamos žmogų, kaip gyvą materijos gniužulą, atpalaiduodamos jį nuo dorovės, priveda gyvenimą iki tokio būvio, kad nuoseklesni materializmo vaikai (komunistai) ima ėsti ir naikinti liberalistinio ateizmo tėvus. V. Ramonas *Kryžiuose* atskleidžia, prie ko veda gyvenimas, kai atmetamas bent vienas Įgimtosios žmonių dorovės dėsnių, kurie yra išreikšti dešimty dievo įsakymų“.⁷ Autorius įsitikinęs, kad vidurio kelio nėra, savo mintis grįsdamas perfrazuotais V. Ramono personažų žodžiais, kad tėra du keliai: arba su bolševizmu, arba su Dievu. G. Grinius pripažįsta, kad dėl tokios pasaulėžiūros romanas *Kryžiai* ir sulaukė daugiausia kritikos: „štai jau ir turime pagrindinį raktą, kodėl *Kryžius* reikia peikti – dėl idėjos, dėl pasaulėžiūros. Bet argi idėja ir pasaulėžiūra yra koks nusikaltimas, ar mano kūrinio silpnybės ženklas?“⁸ J. Griniaus įsitikinimu, autoriaus pasaulėžiūra negali būti atskiriama nuo jo kūrinio. V. Ramonas pasirinkęs savo romane pavaizduoti bolševikų atėjimą į Lietuvos kaimą susidūrė ne tik su socialiniu – ekonominiu sąjūdžiu, bet ir su ideologine pasaulėžiūra, kuri sukelia įvairių reakcijų.

⁴ V. Kulbokas, *Lietuvių literatūra svetur 1945 – 1967*, (knygos sudarytojas K. Bradūnas), p. 425 – 427.

⁵ A. Kuiziniene, *Lietuvių literatūrinis gyvenimas Vakarų Europoje 1945 – 1950 metais*, p. 48.

⁶ J. Grinius, Dūžtančio liberalizmo romanas, *Aidai*, 1947, nr. 9,

<http://www.aidai.us/index.php?view=article&catid=225%3A9gruodis&id=3098%3Akn&option=com_content&Itemid=252>, žiūrėta [2010 04 30].

⁷ *Ten pat*.

⁸ J. Grinius, Pasaulėžiūra ir tautiškas literatūroje, *Aidai*, 1948 nr. 11,

<http://www.aidai.us/index.php?view=article&catid=103%3A194811&id=1033%3Afi&option=com_content&Itemid=135>, [2010 04 30].

Galiausiai J. Girnius prieidamas prie galutinių išvadų net neabejoja: „ateity Kryžių romanas toks, koks yra, taps istoriniu, iš kurio lietuviai vaizduotėje mėgins pergyventi ir vaizdais pažinti bolševikmečio ideologinę kilmę, to laiko nuotaikas ir stambesnius socialinius įvykius...“.⁹

Į diskusiją įsitraukęs A. J. Greimas nepritarė J. Griniaus išsakytomis idėjoms ir gana aktyviai su juo polemizavo. Laikraštyje *Mintis* pasirodė net keturi jo straipsniai, kuriame autorius pasisakė už liberalizmą bei kūrėjo laisvę.

A. J. Greimas gana palankiai įvertino meninę *Kryžių* vertę, V. Ramono sugebėjimą atsiriboti nuo memuarinio ar šaržinio tipo veikalų, ko nesugebėjo, anot jo, padaryti Vincas Mykolaitis - Putinas „Altorių šešėlyje“ bei Juozas Grušas veikale „Karjeristai“. Pasak A. J. Greimo, *Kryžių* diskusijos sukasi apie idėjinę romano pusę, todėl ir priekaištai, daromi romano autoriui, sukasi tiek ties paties autoriaus pasaulėžiūra, tiek apie jo siekį parodyti gana jautrų tautos gyvenimo laikotarpį.¹⁰ Vis dėlto A. J. Greimas negaili ir kritikos romano autoriui, kuris anot jo nesugebėjo išlikti objektyviu rašytoju: „jo visiškai nepažįstamos, neįsijaustos gyvenimo atkarpos pasirinkimas (kodėl „liberalų“, o ne Marijonų vienuoliukų gyvenimą vaizduoti: ir vienas ir kitas vienodai vertingi?), pakankamai rodo, kad autorius pats įsivelia į jo romane vykstančios kovos sumaištį, tuo pačiu netekdamas visų autentiško kūrėjo prerogatyvų ir nuprasmindamas savo kūrinį iki „tendencinės“ literatūros žemumų.“¹¹ A. J. Greimas itin pabrėžė meno laisvumą, kuris, pasak jo, turėtų tarnauti tik pačiam menui, o ne religijai, partijai, klasei ar ideologijoms. Anot straipsnio autoriaus, žmogaus laisvės ir meno laisvės gynėjai yra kažkur kitur, o ne kraštutinėse dešiniojo bei kairiojo sparno ideologijose. Todėl ir V. Ramono kūrinyje nuskambėjusi dilema: „arba religija, arba komunizmas“¹² atrodo visiškai ribota bei užsiangažavusi sąmonės būseną kažkam tarnauti.

A. J. Greimas kritikavo ne tik romano autorių, tačiau ir J. Grinių, kuris, anot jo, persisėmė kūrinyje iškeltomis ideologinėms idėjoms bei pasaulėžiūra: „šitoks J. Griniaus ir V. Ramono pasaulis, padalintas į dvi priešų stovyklas, kurių vienoje ilsisi krikščioniškoji dorovė, Dievo meilė ir visoks idealizmas, o kitoje – kunkuliuoja moralinis *brudas*, „liberalizmo išpera bolševizmas ir niekšingas pozityvizmas“.¹³ Pasak A. J. Greimo, V. Ramono, kaip jis įvardijo, *intelligentinis* lygmuo gerokai smuktelėjo, nes pastarasis nesugebėjo išspręsti socialinės diferenciacijos problemų: „į vieną maišą be jokio skirtumo sugrusdamas visus ateistus, liberalus, pozityvistus, masonus, ir parmazonus – vėlgi nekalbant apie jokių tautinius liberalus, nes jų ne tik kad nėra, bet ir jokios tautiškos ideologijos iš viso negali būti – galima būtų tik nusišypsoti ir palikti

⁹ J. Grinius, Dūžtančio liberalizmo romanas, *Aidai*, 1947, nr. 9, <http://www.aidai.us/index.php?view=article&catid=225%3A9gruodis&id=3098%3Akn&option=com_content&Itemid=252>, žiūrėta [2010 04 30].

¹⁰ A. J. Greimas, Pasenusios estetinės pažiūros, *Mintis*, 1948 04 09, p. 3.

¹¹ A. J. Greimas, Kūrėjo asmenybė ir kūrinys, *Mintis*, 1948 04 12, p. 3.

¹² *Ten pat*.

¹³ A. J. Greimas, Europos civilizacijos keliai ir šuntakiai, *Mintis*, 1948 04 16, p. 3.

žmones žaisti ir džiaugtis tokioje pasaulio santvarkoje, kokią jie įsivaizduoja“.¹⁴ Toks skirstymas, straipsnio autoriaus nuomone, būtų priimtinas tuomet, jei būtų likęs tik mėgėjiško pasvarstymo formoje, tačiau idėjų iškėlimas populiarus romano forma patį kūrinių nuvertino iki propagandinio bei istoriografinę dilemą dar labiau klaidinančio lygmens.¹⁵

Kaip opoziciją išvystytoms J. Griniaus mintims, A. J. Greimas aptaria tautinę ideologiją, kurią rašydamas savo ketvirtąjį straipsnį *Kryžių* tematika siekė, kad ji būtų suvokiama ne tik siauru aspektu. Anot jo, tauta yra vienintelė sąlyga ir vieta augti žmogaus asmenybei. Kalba, tradicijomis prie tautos pririštas žmogus yra priverstas dalyvauti žmogaus kultūros kūrime. A. J. Greimo įsivaizdavimu, tautinė kultūra yra tarsi forma: gyvenimo, jautimo, mastymo, ekspansijos. Tokias pat formas turi ne tik lietuvių, bet ir kitos tautos. Išsakydamas savo nuomonę tautinės ideologijos klausimu autorius teigė: „ir mums atrodo, kad visų mūsų menininkų uždavinys ir yra surasti tą lietuviškos gyvenimo formos esenciją, išryškinti jos esminius bruožus, duoti jai ekspresiją. Ir V. Ramonas, ekskliuzyviai pasišvėsdamas šios lietuviško gyvenimo esencijos ir jos išraiškos ieškojimams <...> daugiau padarytų, negu tarnaudamas kad ir labai aukštos vertės propagandinių idėjų vulgarizacijai“.¹⁶

Nuošaliau liko, tad ir rečiau minimi kitų autorių straipsniai, taip pat nepritarantys A. Maceinos polemikai bei V. Ramono kūrinyje kilusiam ginčui dėl ideologijos. Porą tokių straipsnių pasirodė laikraštyje *Mūsų kelias*. Antai J. Cicėnas savo straipsnyje *Prie kryžių berymant*¹⁷ romano autorių apkaltino politine provokacija: „matyt, partinė prekyba, nors ir visokio stygiaus metu, nevyksta, tenka kai kas nuskusti ir uždėti *grožinės literatūros etiketę*“.¹⁸

Atvirų dviejų laiškų forma buvo išspausdintas ir Jono Daugėlos straipsnis, kurio centrinė ašimi tapo V. Ramono kūrinyje nuskambėjusios studentų atstovo Petro frazės, kaip antai: „bolševizmas visokio netikėjimo vainikas, liberalizmo išpera...“, taip pat: „man viena yra aišku – arba į kairę, arba į dešinę, ergo su Dievu. Vidurio kelio nėra“.¹⁹ Šios frazės sukėlė dvejonę vieno iš straipsnio autorių, jauno studento, laiške, kuriame jis kreipėsi į dėdę, siekdamas išsiaiškinti ar iš tiesų tarpukario akademinėje bendruomenėje vyravo toks siauras ideologinis mastymas.

J. Griniaus išreikšta ideologija, kad egzistuoja tik dvi ideologinės srovės – dešinioji ir kairioji, o vidurio kelio nėra, išprovokavo gana išsamų A. J. Greimo atsaką dėl šios pasaulėžiūros. Gindamas liberalizmo bei idėjos laisvę, A. G. Greimas kritikavo ne tik J. Griniaus mintis, tačiau ir romano *Kryžiai* autorių, nesugebėjusį išlikti laisvu meniniu atsiribojant nuo ideologinių įsitikinimų.

¹⁴ A. J. Greimas, Kūrėjo asmenybė ir kūrinys, *Mintis*, 1948 04 12, p. 3.

¹⁵ *Ten pat*.

¹⁶ A. J. Greimas, Tautinė ideologija, *Mintis*, 1948 04 19, p. 3.

¹⁷ J. Cicėnas, Prie kryžių berymant, *Mūsų kelias*, 1948 01 08, p. 6.

¹⁸ *Ten pat*, p. 6.

¹⁹ J. Daugėla, Du laiškai, *Mūsų kelias*, 1948 01 08, p. 7.

Maskva arba Roma: A. Maceinos, J. Kaupo, V. Trumpos diskusija dėl liberalizmo koncepcijos

Diskusija dėl liberalizmo vyko ir tarp A. Maceinos bei J. Kaupo mėnesiniame žurnale *Aidai*. A. Maceina paskelbdamas savo garsųjį straipsnį *Liberalizmo kelias į bolševizmą* padarė pradžią dar Vokietijoje užvirusiai diskusijai *Maskva arba Roma*. Tiesa, į šią diskusiją vėliau įsitraukė ir kiti liberalizmo šalininkai, nepritariančys liberalizmo sutapatinimui su socializmu bei bolševizmu. Nors diskusijai pradžią davė garsusis V. Ramono romanas *Kryžiai*, tačiau diskusijoje šis kūrinys minimas tik epizodiškai, panaudojant atskiras romano tezes kaip pavyzdžius. Pati romano esmė nebuvo giliau analizuojama, tad minimas kūrinys labiau pasitarnavo kaip įrankis, A. Maceinos pasaulėžiūrai išreikšti.

Pristatydamas plačiai skaitytojų auditorijai savo straipsnį *Liberalizmo kelias į bolševizmą* A. Maceina teigė, kad tarp liberalizmo ir bolševizmo yra ir vidurinioji jungtis – socializmas: „akiai lyginant liberalizmą su komunizmu, atrodo kad jiedu nėra ir negali būti broliai. Taip, broliai jie nėra. Užtat jie yra senelis ir anūkas, tarp kurių stovi socializmas, kaip liberalizmo vaikai ir socializmo tėvas. Socializmas yra liberalizmo išvada, ir bolševizmas yra socializmo užbaiga“.²⁰ Filosofas A. Maceina dėstydamas savo liberalizmo sampratą buvo įsitikinęs, kad jo įvardytas kairysis lietuviškasis liberalizmas galiausiai pasiekia, kaip būtų galima įvardyti, savo galutinę *stotelę* – bolševizmą. Socializmas šiuo atveju yra tik *tarpinė stotelė galutiniam tikslui pasiekti*. Cituodamas popiežiaus Pijaus XI tekstus, A. Maceina juose randa prasmę, tinkamą jo pasaulėžiūrai išreikšti: „kas yra nuoseklus ir logiškas, tas yra arba krikščionis arba bolševikas. Vadinamasis vidurio kelias, kuriuo mano einą liberalai, yra pagrįstas nenuoseklumu ir nerangumu“.²¹ Tiesa, A. Maceina savo liberalizmo sampratai nusakyti turėjo ne vieną prasmę, ką vėliau bandė aiškinti polemizuodamas su J. Kaupu. Straipsnio autorius bandė ieškoti liberalizmo ir pozityvizmo sąsajų: „nei laisvės gynimas nei individualistinė ekonomika nėra būdingi dalykai liberalizmui kaip pasaulėžiūrai, apie kurią sakome, kad ji per socializmą išsivysiantį ligi bolševizmo. Šalia liberalizmo kaip visokeriopos laisvės gynimo ir šalia liberalizmo kaina individualistinės ekonominės santvarkos esama dar liberalizmo kaip filosofijos, iš esmės susijusios su pozityvizmu“.²² Pozityvinis liberalizmas, kuris anot A. Maceinos yra filosofija ir pasaulėžiūra, kilusi iš J. J. Rousseau ir Comte, yra senai katalikų bažnyčios atmesta. Anot autoriaus, būtent šiai liberalizmo *rūšiai* aptarti ir skirti jo straipsniai.

²⁰ A. Maceina, *Liberalizmo kelias į bolševizmą*, *Aidai*, 1948, nr. 13, <http://www.aidai.us/index.php?view=article&catid=105%3A4813&id=1248%3Apo&option=com_content&Itemid=145>, žiūrėta [2010 04 30].

²¹ *Ten pat.*

²² *Ten pat.*

Žvelgdamas per liberalizmo istorijos raidą, lygindamas liberalizmo atstovus, A. Maceina prieina prie išvadų, kad dar XIX a. liberalizmas susiskaldė į keletą atšakų, kurių vienos pagrindas tapo pozityvizmas. Pasak filosofo, pozityvistinis liberalizmas kaip tik yra toji ideologija, kuri per socializmą veda bolševizmo link. Pastarojo santykis su religija yra visiems žinomas. Komunizmas iš esmės yra nusistatęs prieš religiją, laikydamas ją tik liaudies opiumu. Tačiau A. Maceinos nuomone, antireligines užuomazgas yra randamos pačių liberalų idėjose dar Prancūzijos revoliucijos metu: „racionalizmas ir materializmas nukreipė ne tik prieš tuometinę politinę ir socialinę santvarką. Juodu buvo stiprūs ginklai ir prieš krikščioniškąją religiją, pirmoje eilėje prieš Katalikų Bažnyčią. Priešais krikščioniškąjį Dievą buvo pastatytas „protas“, o vėliau neapibrėžta, teatrinė „aukščiausioji būtybė“.²³ Anot straipsnio autoriaus, Apšvietos laikotarpio prancūzų filosofijos ir publicistikos ateizmas nerodė pagarbos jokiai tradicinei vertybei. A. Maceina įsitikinęs, kad antireliginiam nusistatymui pradžia davė liberalai, kurie buvo tik grandininės reakcijos pradinis atomas: „liberalizmo pradininkai išjuokė religijos apraiškas ir jos atstovus. Pozityvizmas paneigė ją pačią mokslo vardu. Marksizmas ją išgujo iš socialinio gyvenimo. Bolševizmas ją paskelbė žmogaus priešininke, pradėdamas su ja istorijoje neregėtą, sistemingai organizuotą ir planingai vedamą kovą. Šitos kovos pradmenų, <..>, buvo jau pačioje liberalizmo pradžioje. Bolševikai tik išvystė ir suorganizavo tai, ką liberalai buvo užsibrėžę“.²⁴ Tad A. Maceina įsitikinęs, kad liberalaus pozityvizmo *evoliucijos kelias* galiausiai baigsis komunizmo idėjomis. Tai jis stengiasi savo straipsnyje įrodyti per dvi idėjas: antireliginį nusistatymą bei žmogaus sukolektyvinimą. Pastarasis, anot A. Maceinos prasidėjo nuo individo laisvė ir neliečiamybės idėjos, kurios buvo skelbiamos liberalų ir baigėsi komunizmo idėjų beribiu tikėjimu bei *tautos vado* paklusnumu.

Apskritai darymas išvalgas tarp liberalizmo, socializmo ir bolševizmo A. Maceina nemato didelių skirtumų: „šie trys vardai reiškia sykiu ir tris tos pačios ideologijos išsiskleidimo bei subrendimo tarpsnius“.²⁵ Pagrindiniai tik psichologiniai ir genetiniai skirtumai, tačiau anot filosofo, vis tik iš vieno idėjos išplaukia kita, tad nepaisant skirtumų šios trys srovės vis tiek yra vienos esmės. Liberalas jam yra buržuazijos atstovas, socialistas – realistas, o bolševikas besivadovaujantis idėjomis. Tačiau kaip įsitikinęs straipsnio autorius, kiekvienu atveju jis atstovaus tai pačiai pasaulėžiūrai bei gyvenimo sampratai, tik išreikštai skirtingomis psichologinėmis formomis, vykdomai skirtingomis visuomeninėmis priemonėmis. Anot A. Maceinos, liberalai tarsi želmuo, iš kurio išauga bolševizmo vaisius.²⁶

²³ *Ten pat.*

²⁴ *Ten pat.*

²⁵ *Ten pat.*

²⁶ *Ten pat.*

Kaip atsakas į pirmąjį A. Maceinos straipsnį laikraštyje *Mintis* pasirodė V. Trumpos, slapyvardžiu K. Stropus, komentaras, kuriame autorius polemizavo su filosofu išsakyta pasaulėžiūra. Atsako sulaukė paskutiniai A. Maceinos straipsnio štrichai, kuriuose liberalizmas, socializmas bei bolševizmas buvo priskiriami tai pačiai pasaulėžiūrai. Ypač negailėta kritikos tose vietose, kur liberalizmas buvo prilyginamas žemesnei ideologijai: „dar keisčiau, kad charakterizuodamas bolševizmą, socializmą ir liberalizmą, A. M. visą savo kritikos aštrumą nukreipia prieš liberalizmą: liberalai esą netiesa ir nelogiško charakterio žmonės, oportunistai, netolerantiški ir net nedemokratiški...“.²⁷ Pabrėždamas savo objektyvumą autorius nesisistengė ginti minėtų ideologinių srovių, tačiau siekė skaitytojams pristatyti kai kurias, anot jo, netinkamas A. Maceinos mintis.

V. Trumpos komentarai, kaip ir kitų nepritariančių A. Maceinos demagogiškai, neliko nepastebėti adresato, tad *Aidų* numeryje pasirodęs antrasis, tęstinis A. Maceinos straipsnis, toliau plėtojo liberalizmo tematiką. Anot filosofo, toliau plėtoti šias idėjas paskatino kova prie bolševizmą. Nors tokia įvardyta priežastis mažu mažiausiai kitiems oponentams atrodė neįtikinanti, tačiau A. Maceinos nuomone: „nebepakenčiama buvo nuolatos girdėti, kad liberalinis ir socialinis pasaulis nugalės bolševizmą. Todėl ir buvo norėta parodyti, kad be fizinės, techninės ir ekonominės jėgos šitas liberalinis ir socialinis pasaulis neturi nieko, ką galėtų prieš bolševizmą pastatyti, nes bolševizmas kaip tik ir yra iš šito pasaulio kilęs“.²⁸ Iš tiesų, A. Maceina teigdamas, kad suvaldyti bolševizmą tik liberaliomis ar socialdemokratiškomis idėjomis būtų vargiai įmanoma, buvo teisus. Taip kaip fašizmas V. Europoje Antro pasaulinio karo metu buvo sutriuškintas analogiškai stiprios jėgos kaip komunizmas, taip pastarajam sunaikinti reikėjo tokios pat jėgos pusiausvyros. Tačiau filosofijos profesoriaus išsivaizdavimu, tą pusiausvyrą galėjo atstoti tik religija: „bolševizmas, <...>, yra pirmoje eilėje ne tik politinė, socialinė ir ekonominė sistema, kiek materialistinė religija. <...>. Todėl jį nugalėti gali ne kokia nors pažangos religija (liberalizmas), ne kokia nors rasės ar tautos religija (nacionalizmas), ne kokia nors ekonomikos religija (socializmas), bet RELIGIJA – be jokio priedo ir be jokio apribojimo“.²⁹

Pasak A. Maceinos liberalizmas davė didžiausią indėlį bolševizmo susiformavimui. Vis dėlto jis pritaria, kad ir katalikai *prikišo savo pirštus* prie bolševizmo nutoldami nuo krikščionybės bei nevykdydami jos principų: „katalikų duoklė bolševizmui iš esmės yra atremta į Krikščionybės išdavimą“.³⁰ Tokius katalikus profesorius traktavo kaip savo idėjų išdavikus. Tuo tarpu liberalus A. Maceina nelaikė išdavikais, mat pastarieji, anot jo, įvykdė savo pirminę

²⁷ V. Trumpa, Generalinė ofenzyva prasidėjo!, *Mintis*, 1948 05 14, p. 4.

²⁸ A. Maceina, Ginčas dėl liberalizmo, *Aidai*, 1948, nr. 15,

<http://www.aidai.us/index.php?view=article&catid=146%3A15birelis&id=1636%3Apo&option=com_content&Itemid=154>, žiūrėta [2010 04 30].

²⁹ *Ten pat.*

³⁰ *Ten pat.*

ideologiją: „be liberalizmo ir socializmo bolševizmas yra negalimas ir nesuprantamas“.³¹ Tad laikydamas savo pirminio įsitikinimo, kad vidurio srovės nėra arba ji yra tik pirminė bolševizmo grandis, A. Maceina polemizuoja, kad liberalai bei socialistai, tarnaujantis bolševizmo labui, tik pagrindė savo pirmines teorijas realiais veiksmais, kurios ir atsispindi komunistinėje ideologijoje.

Į diskusiją dėl liberalizmo su A. Maceina įsitraukė liberaliųjų nuostatų besilaikantis J. Kaupas. Kaip atsaką į filosofo A. Maceinos straipsnius *Liberalizmo kelias į bolševizmą*³² ir *Ginčas dėl liberalizmo*³³ *Aiduose* pasirodė jo atviras laiškas filosofijos profesoriui. Tiesa, J. Kaupo straipsnyje nėra užsiminta apie pradinį diskusijos *kaltininką* V. Ramono *Kryžius*. Polemizuodamas su A. Maceina, J. Kaupas siekė apginti liberalizmą, žmogaus individualizmo laisvę. Pasak J. Kaupo, geras krikščionis vienu metu gali būti ir geru liberalu.

A. Maceinos straipsnyje jo oponentui J. Kaupui *užkliuvo* ir pats liberalizmo apibrėžimas. Anot J. Kaupo, liberalizmas visada buvo žinomas kaip asmens ir individualizmo gynėjas, tačiau filosofijos profesoriaus straipsnyje jis įgauna priešingų – kolektyvizmo užuomazgų. Tiesa, tokia liberalizmo traktavimo esmė grindžiama J. J. Rousseau ir A. Comte idėjomis, kurias taip pat bandė savintis ir socialistai, siekiantys pagrįsti savo ideologiją. Pastarieji, kaip ir minėtasis Apšvietos laikotarpio filosofas J. J. Rousseau, bendruomenės reikalus statė aukščiau, nei asmeninius. Tad vis dėlto, J. Kaupo akimis žiūrint, nors ir pritariant A. Maceinos teiginiui, kad liberalizmas yra daugiaprasmė sąvoka, manė, kad liberalizmą suvokti reikėtų pradėti ne nuo pozityvizmo šalininkų, o nuo liberalizmo pradininkų, tokių kaip John Locke ir Adam Smith. Apžvelgdamas liberalizmo raidos kelią, J. Kaupas galiausiai prieina prie išvadų: „bolševizmas nėra nuosekli liberalizmo išvada, bet revoliucinis judėjimas, visuose punktuose atsisakęs liberalsitinių tezių. Ekonominėje srityje jis vietoje ūkinės laisvės pastatė viešpaties dirigizmą, individualioje srityje vietoj asmens laisvių iškėlė kolektyvizmą, vietoj religinės laisvės – privalomą dialektinį materializmą, gi politinėje plotmėj vietoj minimalinės valstybės vaidmenys jis teigia valstybės totalitarizmą. Tai yra didžiulis perversmas, bet ne liberalizmo tezių plėtotė“.³⁴

Anot J. Kaupo, liberalizmas yra doktrina, visuose punktuose diametraliai priešinga bolševizmui. Taip pat jis savo teiginiais bandė įrodyti, kad liberalizmas išvedė žmogų iš viduramžių santvarkos, kur nebuvo asmens laisvės, o remtis buvo galima tik katalikiškais dogmomis. Tad

³¹ *Ten pat*

³² A. Maceina, *Liberalizmo kelias į bolševizmą*, *Aidai*, 1948, nr. 13, <http://www.aidai.us/index.php?view=article&catid=105%3A4813&id=1248%3Apo&option=com_content&Itemid=145>, žiūrėta [2010 04 30].

³³ A. Maceina, *Ginčas dėl liberalizmo*, *Aidai*, 1948, nr. 15, <http://www.aidai.us/index.php?view=article&catid=146%3A15birelis&id=1636%3Apo&option=com_content&Itemid=154>, žiūrėta [2010 04 30].

³⁴ J. Kaupas, *Kryžkelėje tarp Romos ir Maskvos*, *Aidai*, 1948, nr. 19, <http://www.aidai.us/index.php?view=article&catid=153%3A19spalis&id=1825%3Afi&option=com_content&Itemid=181>, žiūrėta [2010 04 30].

neįtikintas liko A. Maceinos žodžiais, kad tėra du keliai, kuriuos J. Kaupas įvardijo kaip netinkamus kraštutinumus. Straipsnio autorius neabejoja, kad krikščionybės idėja yra vertesnė už materializmą, tačiau pastarąją nelaikė visiems privalomu pagrindu.³⁵

Kaip atsakas į J. Kaupo pastabas *Aidai* išspausdino A. Maceinos komentarus, tačiau juose autorius ir toliau gina savo pozicijas. Panašu, kad J. Kaupo pastabos filosofijos profesoriaus neįtikina ir į jo polemiką dėl dorą kataliko buvimo liberalu atsako: „kiekviena valstybės santvarka yra vienos kurios valstybės teorijos įkūnijimas, o kiekviena valstybės teorija yra kurios nors pasaulėžiūros dalis. Kurti valstybės teoriją ir pagal ją tvarkyti valstybę iš tikro reiškia stengtis parodyti, kaip tam tikros pasaulėžiūros į žmogų, į visuomenę, turtą, darbą, į kultūrą, galop net į religiją turėtų būti vykdomas valstybės sąraigoje ir valstybinėmis priemonėmis“.³⁶

A. Maceina siekė Romą pristatyti kaip amžiną krikščionybės simbolį, dvasinį jos centrą. Tad anot profesoriaus, kelias į Romą tuo pačiu reiškia ir kelią į krikščionybę. Pats Romos miestas A. Maceinos straipsnyje įgauna ne tiek geografinę, kiek simbolinę reikšmę. Taip kaip Roma įgauna šventumo simbolį A. Maceinos pasaulėžiūroje, kaip visiška opozicija buvo suvokiamas Kremlius – antidiaviskumo ir antižmogisškumo simbolis. Pasak filosofijos profesoriaus, tarp šitų dviejų polių negalimas joks *trečiojo kelio* įsiterpimas: „argi gali būti vidurys tarp gėrio ir, blogio? Tarp tiesos ir melo? Čia gali būti arba nepilnas gėris, arba nepilnas blogis; <...> kiekvienu atveju šitas „vidurinis“ kelias priklausys vienam kuriam iš anų kraštutinių pagal gėrio laipsnį, pagal tikslą, pagal pergyvenimą. <...>. Kiekvienu atveju jis bus esmingai kelias arba į Romą arba į Kremlį“.³⁷ Anot A. Maceinos, liberalų kelias negali tarnauti pats sau bei nėra skirtingas nuo kitų dviejų kelių. Kas vieną yra suvokiama kaip XVI a. liberalizmas, A. Maceinos žodžiais yra įvardijama kaip liberališkasis kelias, vykdomas tokių humanistų kaip J. Locko, ką jis iš esmės vadina krikščioniškuoju keliu arba keliu į Romą. Tai pozityvistų vykdomas kelias, anot A. Maceinos yra tiesiogiai vedantis į Maskvą. Todėl jo pasaulėžiūroje ir neegzistuoja vadinamais liberalizmas.

Į diskusiją dėl liberalizmo įsitraukęs V. Trumpa savo straipsniuose *Nereikalingas ginčas dėl liberalizmo*³⁸, pasirodžiusius laikraštyje *Mintis*, stebėjosi, kad romane išstartos veikėjų frazės, kaip („pirmiausia atsisakau nuo kairės. Kelias po kairę – į bolševizmą“) sukėlė tokius mokliškai filosofinius ir religinius ginčus.³⁹ Neįtikintas kaip istorikas V. Trumpa liko ir A. Maceinos teiginiais, neva liberalizmas veda į bolševizmą. Manipuliuodamas savo istorinėmis žiniomis, V. Trumpa siekia įrodyti A. Maceinos metodologinių žinių trūkumą: „pagrindinė

³⁵ *Ten pat.*

³⁶ A. Maceina, Liberalizmo teisinimas (atsakymą Juliui Kaupui), *Aidai*, 1948, nr. 20, <http://www.aidai.us/index.php?view=article&catid=158%3A20lapkritis&id=1858%3Apo&option=com_content&Itemid=184>, žiūrėta [2010 04 30].

³⁷ *Ten pat.*

³⁸ V. Trumpa, Nereikalingas ginčas dėl liberalizmo, *Mintis*, 1948 nr. 86-90.

³⁹ V. Trumpa, Nereikalingas ginčas dėl liberalizmo. Ginčo užuomazga, *Mintis*, 1948 nr. 86, p. 3.

metodologinė A. M-nos klaida, kad jis, ieškodamas bolševizmo kilmės, vadinasi, iš esmės nagrinėdamas istorinį klausimą, visiškai neistoriškai prie jo prieina. Taip atsitinka dažnai filosofams, arba filosofuojantiems istorikams, kurie, pasinaudodami labai menka istorine medžiaga, pasišauna daryti labai plačias ir dogmatiška išvadas⁴⁰. Kaip istorikas kritiškai V. Trumpa vertino ir filosofijos profesoriaus A. Maceinos ribotą doktrinų suvokimą bei aiškinimą. Anot straipsnio autoriaus, nematyti, kad A. Maceina būtų rėmęsis filosofijos autorių raštais, jų amžininkų liudijimais.⁴¹

Į diskusiją, kurią galėtume padidinti ideologiniu pavadinimu *Maskva arba Roma*, įsitraukė tokie asmenys kaip A. Maceina, J. Kaupas, V. Trumpa siekė atskleisti savo pasaulėžiūrą. Liberalesnių nuostatų besilaikantys J. Kaupas bei V. Trumpa nepritarė A. Maceinos siaurai, katalikiškomis dogmomis grįstai, ideologinei pasaulėžiūrai bei aktyviai su juo polemizavo. Tiesa, pati diskusija labiau priminė ginčą dėl savųjų idealų, nes J. Kaupo atsakas į pirmuosius A. Maceinos straipsnius, panašu, kad nesugebėjo įtikinti filosofijos profesoriaus ir pastarasis liko prie savųjų įsitikinimų. Tuo tarpu V. Trumpos komentarai išprovokavo tik tęstinį autoriaus straipsnį, tačiau į gilesnes diskusijas nesileidžiant.

⁴⁰ V. Trumpa, Nereikalingas ginčas dėl liberalizmo. Pora metodologinių pastabų, *Mintis*, 1948 nr. 87, p. 3.

⁴¹ V. Trumpa, Nereikalingas ginčas dėl liberalizmo. Istorijos iškraipymas, *Mintis*, 1948 nr. 88, p. 3.

Išvados

1. Pagrindinė problema, kurią išryškino V. Ramono romanas *Kryžiai* – ideologiniai skirtumai tarp vadinamųjų liberalų bei katalikiško sparno atstovų, kurių ginčas tęsėsi dar ne vienerius metus. *Kryžių* romano išprovokuota simbolinė diskusija *Maskva arba Roma* tapo savotišku įrankiu tradicionalistų rankose. Perfrazuotos kūrinio veikėjų frazės buvo panaudotos liberalizmo kritikai. Tuo tarpu liberalių nuostatų besilaikantys asmenys romane išvelgė autoriaus provokacijas, bolševizmo ideologiją kildinant iš liberalizmo pagrindų.
2. Katalikiškų nuostatų besilaikantys autoriai kaip J. Grinius, A. Maceina kritikavo liberaliąją srovę, laikydamiesi nuostatų, kad egzistuoja tik dvi ideologines srovės – dešinioji bei kairioji. Liberalizmą kritikavusių autorių ideologinėje pasaulėžiūroje vadinamojo trečio kelio nebuvo, nes iš pastarojo išsivystęs pozityvinis materializmas buvo laikomas kairiosios ideologijos pradine sėkla, iš kurios išauga bolševizmo vaisius. A. Maceinos įsitikinimu, pastarąjį nugalėti galėjo tik religija. Liberalesnių nuostatų besilaikantis J. Kaupas, A. J. Greimas, V. Trumpa polemizavo su vadinamaisiais tradicionalistais, siekdami apginti netinkamai suvoktą bei išreikštą liberalizmo sampratą, norėdami išplėsti liberalizmo ištakas, neatsiejant jas nuo katalikiškos pasaulėjautos.

Literatūros ir šaltinių sąrašas

Naudota literatūra:

1. Kuizinienė A., *Lietuvių literatūrinis gyvenimas Vakarų Europoje 1945 – 1950 metais*, p. 48–50.
2. Kulbokas V., *Lietuvių literatūra svetur 1945 – 1967* (knygos sudarytojas K. Bradūnas), p. 425 – 427.

Šaltiniai:

1. Cicėnas J., Prie kryžių berymant, *Mūsų kelias*, 1948 01 08, p. 6.
2. Daugėla J., Du laiškai, *Mūsų kelias*, 1948 01 08, p. 7.
3. Greimas A. J., Europos civilizacijos keliai ir šuntakiai, *Mintis*, 1948 04 16, p. 3.
4. Greimas A. J., Kūrėjo asmenybė ir kūrinys, *Mintis*, 1948 04 12, p. 3.
5. Greimas A. J., Pasenusios estetinės pažiūros, *Mintis*, 1948 04 09, p. 3 – 4.
6. Greimas A. J., Tautinė ideologija, *Mintis*, 1948 04 19, p. 3.
7. Grinius J., Dūžtančio liberalizmo romanas, *Aidai*, 1947, nr. 9,
<http://www.aidai.us/index.php?view=article&catid=225%3A9gruodis&id=3098%3Akn&option=com_content&Itemid=252>, žiūrėta [2010 04 30].
8. Grinius J., Pasaulėžiūra ir tautiškas literatūroje, *Aidai*, 1948 nr. 11,
<http://www.aidai.us/index.php?view=article&catid=103%3A194811&id=1033%3Afi&option=com_content&Itemid=135>, [2010 04 30].
9. Kaupas J., Kryžkelėje tarp Romos ir Maskvos, *Aidai*, 1948, nr. 19,
<http://www.aidai.us/index.php?view=article&catid=153%3A19spalis&id=1825%3Afi&option=com_content&Itemid=181>, žiūrėta [2010 04 30].
10. Maceina A., Ginčas dėl liberalizmo, *Aidai*, 1948, nr. 15,
<http://www.aidai.us/index.php?view=article&catid=146%3A15birelis&id=1636%3Apo&option=com_content&Itemid=154>, žiūrėta [2010 04 30].
11. Maceina A., Liberalizmo kelias į bolševizmą, *Aidai*, 1948, nr. 13,
<http://www.aidai.us/index.php?view=article&catid=105%3A4813&id=1248%3Apo&option=com_content&Itemid=145>, [2010 04 30].
12. Trumpa V., Generalinė ofenzyva prasidėjo!, *Mintis*, 1948 05 14, p. 4.
13. Trumpa V., Nereikalingas ginčas dėl liberalizmo. Istorijos iškraipymas, *Mintis*, 1948 nr. 88, p. 3.
14. Trumpa V., Nereikalingas ginčas dėl liberalizmo. Pora metodologinių pastabų, *Mintis*, 1948 nr. 87, p. 3.
15. Trumpa V., Nereikalingas ginčas dėl liberalizmo. Ginčo užuomazga, *Mintis*, 1948 nr. 86, p. 3.